

**POSTMODERN TOPLUMUN DEĞİŞİM VE YATIRIM ARACI:
SANAL PARALAR**
THE EXCHANGE AND INVESTMENT TOOL OF POSTMODERN SOCIETY:
VIRTUAL MONEY

Hüseyin TAŞLI

Doktora Öğrencisi / Sosyoloji Anabilim Dalı, İnönü Üniversitesi
PhD Student, Sociology, İnönü University
huseyintasli18@mail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5774-9205>

Makale bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Derleme Makale / Review Article
Geliş Tarihi / Date Received: 06 Kasım / 06 November
Kabul Tarihi / Date Accepted: 19 Aralık / 19 December
Yayın Tarihi / Date Published: 24 Aralık 2023 / 24 December 2023
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Taşlı, H. (2023). Postmodern Toplumun Değişim ve Yatırım Aracı: Sanal Paralar. *IJESOS International Journal Of Educational and Social Sciences* 2(2), 17-34.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10429475>

İntihal: Bu makale turnitin.com yazılımınca yazar tarafından taranmıştır.
İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned with turnitin.com by writer. No plagiarism detected.

İletişim:
e-posta: editor@ijesos.com
Web: www.ijesos.com

Postmodern Toplumun Değişim ve Yatırım Aracı: Sanal Paralar Hüseyin TAŞLI

Öz:

Sanal para birimlerinin değiş tokuş ve yatırım aracı olarak kullanılması günümüz enformasyon, bilişim, postmodern, risk toplumuna özgü bir durumdur. Bir başka ifadeyle her dönem kendine özgü ekonomik değer araçları ortaya çıkarmıştır. Avcı toplayıcı toplumların ekonomik faaliyetlerinde kullanılan takas usulü veya tarım ve sanayi toplumlarındaki değerli madenler, madeni ve kâğıt paralar bu durumun göstergesidir. Postmodern toplumlarda bilişim teknolojilerinin hakimiyeti ve küresel ekonomi faaliyetleri, klasik değiş tokuş araçlarının yetersizliğini ortaya koymuştur. Sanal para olgusu, yeni toplumsal sistemin ihtiyacına yöneliktir. Sanal paralar, toplumların yenilikçi ve teknoloji okur yazarı olan genç nüfus grupları tarafından kabul görmüştür. Ancak toplumlardaki muhafazakâr orta ve üstü yaş grupları, barındırdığı riskler nedeniyle sanal paralara temkinli yaklaşmışlardır. Bu gruplar, sanal paraları, borsa veya kumarla ilişkilenmişlerdir. Türkiye gibi nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan ülkelerdeki söz konusu yaş grupları, sanal paralara ilişkin olumsuz tutumlarını dini referanslarla desteklemişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Sanal Paralar, Postmodernizm, Risk Toplum, Borsa, Kumar.

Absrtract:

The use of virtual currencies as a means of exchange and investment is a unique feature of today's information, computer, postmodern, and risk society. In other words, every era has created its own unique economic value tools. The barter system used in the economic activities of hunter-gatherer societies, valuable minerals in agricultural and industrial societies, and metal and paper money are indicative of this situation. The dominance of information technologies and global economic activities in postmodern societies has revealed the inadequacy of classical exchange tools. The phenomenon of virtual currency is aimed at the needs of the new social system. Virtual currencies have been accepted by innovative, technology-literate young population groups in societies. However, conservative middle-aged and older groups in societies have approached virtual currencies cautiously due to the risks they pose. These groups have associated virtual currencies with the stock market or gambling. In countries like Turkey, where the majority of the population is Muslim, these age groups have supported their negative attitudes towards virtual currencies with religious references.

Key Words: Virtual Currencies, Postmodernizm, Risk Society, Stock Market, Gambling.

Giriş

Sosyal tarih incelendiğinde toplumların kültürel, sosyal, iktisadi ve siyasi yapılarının toplulukların ihtiyaçlarına göre evrimsel bir değişim sürecinden geçtiği görülmüştür. Her ne kadar bütün toplumların aynı evrimsel şemayı takip etmediği düşünülse de genel olarak modern bir toplumun avcı toplayıcı, tarım, sanayi ve enformasyon toplumu şeklinde gelişim gösterdiği kabul edilmiştir. Bu evrimsel süreç, toplumsal kurumların işleyişinin değişmesine de yol açmıştır. Avcı toplayıcı toplumlar, iktisadi faaliyette iki tarafın karşılıklı ihtiyaç duyduğu iki malı takas ederken tarım toplumları, mal karşılığında değerli madenleri kıymet ölçüsü olarak kabul etmişlerdir. Tarım toplumlarının göreceli tekdüze ticari faaliyetlerine karşılık sanayi toplumlarının karmaşık ekonomi faaliyetleri, yeni ticari anlayışları, değiş tokuş ve yatırım araçlarını ortaya çıkarmıştır (Bayhan, 2011).

Sanayi toplumlarındaki ticari faaliyetlerde değerli madenlerin yanı sıra kâğıt para, çek, senet kullanılmıştır. Bilişim teknolojilerinin geliştiği enformasyon toplumlarına geçildiğinde ekonomik faaliyetlerin yürütülmesinde veya yatırımların yapılmasında yeni bir aracıya ihtiyaç duyulmuştur. Sanal paralar, bu ihtiyaca yönelik ortaya çıkmıştır (Bayhan, 2011).

2009 yılında Satoshi Nakatomo tarafından çıkarılan, bir merkezi bankaya bağlı olmayan, zamana bağlı olmaksızın her an yatırım yapmaya veya değiş tokuşa olanak sağlayan ve aynı zamanda birçok risk ve belirsizliği barındıran Bitcoin, sanal paraların ilki olma özelliğini taşımıştır. Bitcoin ve diğer sanal paralar, mesai saatlerine bağlı, belli bir merkezden kontrol edilen ve masraflı klasik bankacılık sistemlerine karşı çıkmışlardır. Aslında bu paralar, akışkan modern dönemde internet aracılığıyla küresel bir köye dönüşen enformasyon toplumlarının ekonomi faaliyetlerinin araçları olmayı hedeflemektedir (Alpago, 2018).

Her ne kadar El Salvador ve Orta Afrika Cumhuriyeti, Bitcoin'i para birimi olarak tanımlamış olsa da sanal paralar, küresel iktisadi faaliyetlerde değiş tokuş aracı olarak kullanılamamıştır. 2020 yılındaki pandemi, sanal paraları yatırım aracı olarak öne çıkarmıştır. Sanal para kullananlar ülkeye, cinsiyete, yaşa, mesleğe ve gelir durumuna göre farklılık göstermiştir. Hatta sanal paralar, barındırdıkları riskler nedeniyle Çin, Mısır, Cezair, Bolivya, Bagladeş, Afganistan gibi bazı ülkelerde yasak boyutunda kısıtlamalara tabi tutulmuştur (Kahraman, 2022; Webtekno, 2023).

Bu çalışmada literatürdeki sanal para yaklaşımları tarihsel formunda gözden geçirilmiştir. İlk olarak sanal paraların atası fiziki paralar tanımlanmıştır. Daha sonra sanal paraların anlaşılması için bazı kavramlar ele alınmıştır. Bu kavramlar üzerinden sanal para, sanal para türleri ve dünya üzerindeki kullanıcılarının özellikleri açıklanmıştır. Sanal paralar tanımlandıktan sonra akışkan modernlik, risk toplumu, ulus devlet, küreselleşme, borsa ve kumar kavramları ele alınmıştır. Bu kavramlar,

toplumlarda sıklıkla sanal paralar ile ilişkilendirildikleri için incelenmişlerdir. Son olarak İslamiyet'in sanal paralara yaklaşımı gözden geçirilmiştir. Çalışmanın sonuç kısmında akışkan modernliğin, risk toplumunun, ulus devletin, borsanın, kumarın ve İslamiyet'in sanal paralarla ilişkisi tartışılmıştır.

1. Fiziki Para ve Tarihsel Gelişimi

Sanal paradan önce fiziki paranın ne olduğu ve tarihsel süreci incelenmelidir ki para, iki mal veya hizmetin takası esnasında kullanılan, üçüncü değişimin farklı zaman ve yerde gerçekleşmesine olanak sağlayan bir nesnedir (Wikipedia, 2023).

Para, ilkel toplumlarda bir anlam ifade etmemiştir. Ticaretin gelişmediği bu toplumlarda temel ihtiyaçlar için mübadele yani trampa kullanılmıştır. Bu dönemde eldeki ürün ihtiyaç duyulan ürün ile takas veya değiş tokuş edilmiştir. Bu ticari faaliyet, birbirinin malına ihtiyaç duyan iki kişinin varlığı ve karşılaşan iki kişinin malların değişimi için mutabık kalmaları gibi zorlukları beraberinde getirmiştir. Ayrıca para yerine kullanılan malların taşınma, bölünme ve saklanmaları zorlaşmıştır. Trampa ekonomisindeki zorluklar insanların birlikte veya başkaları tarafından üretilen malları satın alma şekillerini değiştirmiştir. Bu dönemde insanlar alım-satım(ticaret) için parayı icat etmişlerdir (Fidan, 2019:143).

Sikke benzeri madeni paralar büyük ticari faaliyetlerin işleyişini aksattıkları için Çin'de kâğıt paraların senet şeklindeki ilk örnekleri ortaya çıkmıştır. İslam Devleti'nde halife Hz. Ömer kısa süreliğine piyasaya kâğıt ve deriden yapılmış banknot türünden paralar sürmüştür. 1294 yılında İlhanlı Devleti hükümdarı Sultan Geyhâtû Tebriz şehrinde kâğıt para kullanımını teşvik etmiştir. Fakat halk, ticarete kâğıt parayı tercih etmeyince yürürlükten kaldırmıştır. Avrupa'da 17. yüzyıl sonlarında ilk kâğıt paralara rastlanmıştır. 1690'lı yıllarda ABD Massachusetts Hükümeti, asker maaş ödemeleri; İngiltere, kuyumcuların ticari faaliyetleri için kâğıt para basımı yapmıştır (Akyıldız, 1996:18).

2. Sanal Paralara İlişkin Bazı Kavramlar

Kripto para şeklinde de ifade edilen sanal paraların anlaşılması için bazı kavramların açıklanması gerekmektedir. Bunlardan ilki kriptografidir. Kriptografi, güvenli iletişimi, kod ve şifreyle sağlamaya çalışmıştır. İlkel kriptografik teknikler, antik çağlarda ortaya çıkmıştır. Bu tekniğin ilk türlerine Antik Mısır ve Antik Mezopotamya'da rastlanmıştır. Mısırlılar kriptografiyi lahitlerde dilbilimsel çekiciliği arttırmak, Mezopotamya devletleri hassas bilgileri saklamak için kullanmıştır. Antik çağların geç dönemlerinde, Yunan şehir devletleri, gizli bilgileri bir silindire sarmış, parşömenlere yazmış ve mesaj, alıcı tarafından aynı teknik kullanılmadan çözülememiştir. M.Ö. ikinci yüzyılda Antik Hindistan'da casuslar, mesajları kodlamışlardır. Antik dönemde kriptografinin ileri seviyesine Romalılar Seza şifresiyle ulaşmışlardır.

Orta çağ boyunca kriptografi, giderek daha fazla önem kazanmıştır. M.S. 800'lü yıllarda Arap matematikçi Al-Kindi frekans analizini ortaya koymuştur. Al-Kindi'nin tekniğine karşılık 1465 yılında Leone Alberti çok alfabeli şifrelemeyi geliştirmiştir. Rönesans sonrasında bilgiyi şifrelemek için yeni teknikler geliştirilmiştir. 17. Yüzyılda Sir Francis Bacon'ın ikili şifreleme tekniği ile Thomas Jefferson'ın şifre tekerleği tekniği bunlardan birkaçıdır. İkinci Dünya Savaşı'nda analog kriptografinin mükemmel örneklerinden Enigma makineleri ortaya çıkmıştır. Bu cihazlar da tekerlek şifre tekniğine benzer şekilde eksen kuvvetinde faydalanarak mesajı, dönen tekerleklerle şifrelemiş ve yeni bir Enigma ile mesajı okunur hale getirmiştir. Erken dönem bilgisayar teknolojileri Enigma şifrelerini kırmayı başarmıştır. Bu başarı, İkinci Dünya Savaşı'nın ittifak devletlerinin lehine sonuçlanmasını sağlamıştır. Bilgisayarların gelişmesiyle, kriptografi analog döneme göre ciddi bir ilerleme ortaya koymuştur. Bu dönemde, 128-bit matematiksel şifreleme, birçok bilgisayar sisteminde kullanılmıştır. 1990 sonrasında kuantum kriptoloji, şifreleme yöntemlerinin güvenlik yükselterek geliştirmiştir. Bu tarihsel gelişim sonucunda son dönemde kriptografi, kripto paraların güvenliğinde kullanılmıştır. Günümüzde verileri sabit uzunluktaki farklı bir değere çevirme, dijital imza ve açık anahtarlı şifreleme gibi teknikler sanal paraların güvenliğini arttırmayı amaç edinmişlerdir. Eliptik Eğri Dijital İmza Algoritması (ECDSA), sanal paraların güvenliğini arttırarak yasal sahipler dışında fonların kullanılmasını engellemiştir.

Sanal paraların anlaşılması için ikinci kavram blok zinciridir. Sayısallaştırılmış ve merkezi olmayan bu kamu defteri, ağdaki bütün veri işlemlerini kayıt altına almıştır. Bu sistemde her kullanıcı ağ düğümünü oluşturmuştur. Bu kullanıcı defterin kopyasını da tutmuştur. Blockchain, veri tabanında yapılmak istenen her işlem için doğrulama talep etmiştir. Güvenli, şeffaf bir dijital işlem defteri sağlayan blokzincir, verileri ağlar üzerinde damgalı, dağıtık, şifreli ve değiştirilemez şekilde kaydederek aktarmıştır (Kahraman, 2022:155).

Sanal para açıklamalarında kullanılan üçüncü kavram, merkeziyetsizliktir. Bitcoin gibi sanal paralar ortaya çıktıktan sonra blockchainler para birimlerinin ötesinde yeni işlemlere ve kullanım alanlarına ev sahipliği yapacak şekilde gelişmiştir. Merkeziyetsiz uygulamalar (DApp) bu yeni alanlardan biri olarak geleneksel birçok sektör ve hizmeti geliştirmek üzere tasarlanmıştır. Merkeziyetsizlik çalışmalarıyla, işlemler daha hızlı doğrulanmış, algoritmayla eksik yönler güçlendirilmiş, madencilik faaliyetleri çeşitlendirilmiş, cüzdanlara alternatif saklama hizmetleri sunulmuş ve sanal para ihracından ziyade üretim üzerinde durulmuştur (Çetinkaya, 2018:16).

Sanal paralar bağlamında incelenmesi gereken dördüncü kavram Bitcoin'dir. Dijital paraların kavramları ve konuları Bitcoin çerçevesinde incelenmiştir. Bitcoin, açık kaynaklı kod yazılımlarıyla oluşturulmuştur. Bu dijital varlık, teknolojik cihazlardaki işlemciler sayesinde kullanılmıştır.

Bitcoin, dijital olduğu için fiziksel varlığa gerek duymamıştır. Anonim ve güvenilir değer saklayabilen Bitcoin, küresel iktisadi faaliyetlerde maliyetleri azaltmış ve kullanım alanlarını arttırmıştır. Bitcoin, sekiz basamağa kadar bölünebilmiş ve 0,00000001 BTC'lik işlem yapabilme olanağı sunmuştur. Yüz milyon Satoshi'nin bir BTC ettiği bu coinin en küçük değeri Satoshi'dir. Her ne kadar Bitcoin teknik içerikli teorilere sahip olsa da kullanımı kolay olmuştur. Bireyler, sahip oldukları BTC'leri saklamak ve işlem yapabilmek için cüzdanlar kullanmışlardır. Yatırımcılar, bu cüzdanlarıyla herhangi bir cüzdan(wallet) programı aracılığıyla Bitcoin alıp satabilmiş veya transfer edebilmişlerdir (Çarkacıoğlu, 2016:11).

Sanal paralara ilişkin ele alınan beşinci kavram token'dir. Tokenler de teknik olarak kripto para veya kripto varlık olarak tanımlanmasına karşın BTC ve Ethereum dışındaki tüm sanal paraları ifade etmişlerdir. Tokenler, merkezi olmayan takasları ve video oyunlarındaki benzersiz unsurları satmak için kullanılmışlardır. Bunların yanında tokenler, diğer sanal paralar gibi değış tokuş edilebilmişler ve saklanabilmişlerdir. Token ve coin benzerliklerinin yanı sıra farklılıklara da sahip olmuşlardır. Birincisi, token yapımı coin üretiminden daha kolay olmuştur. Token, yapımında koda ihtiyaç duyulmamıştır. İkinci olarak, kripto para dijital para, token, dijital bir varlık şeklinde adlandırılmıştır. Üçüncü olarak, kripto paralar, özel blokzincir ile çalışmalarına karşın tokenler halihazırdaki bir blokzincirle faaliyet göstermiştir. Dördüncüsü, kripto paralar bir varlığı temsil ve transfer ederken kullanılırken, tokenler, bir hedef için kullanılmışlardır. Tokenlerin ödeme aracı olarak kullanılmaması kullanım alanlarını sınırlandırmıştır (Kahraman, 2022:157).

Sanal paralar bağlamında incelenen son kavram NFT'dir. Değiştirilemez token şeklinde Türkçe'ye çevrilen non-fungible token, blokzincir ağında şifrelenmiş ve bilinen kripto paralardan ve tokenlerden farklı çalışmıştır. Bunlar, eserin bütün mülki haklarını sakladıklarından eşsiz ve tekdirler. NFT'lerle dijital ürünler kopyalanamamış ve paylaşılammıştır. Bunlar, sanat eseri ortaya çıkarmak, sanal oyundaki eşsiz öğeleri satmak ve fotoğraf veya videoları dijital sanat eserine dönüştürmede kullanılmışlardır. NFT'ler eserden ziyade eserin bilgisini korumuştur. Bu nedenle eserin sahibinde kalması durumunda NFT'yle birlikte eserin kopyasının orijinalliğini ispatlayan belgenin de üretilmesi gerekmiştir. Değiştirilemez belirteçlerle eser alış satışı belli platformlar üzerinden yapılmıştır.

3. Kripto Paralar ve Özellikleri

Gelişen finansal piyasalar, ödeme sistemlerini ve araçlarını yeni kullanıcı ihtiyaçlarını karşılamak için değışime zorlamıştır. Modern dünyada küresel faaliyetler, yüksek teknoloji uygulamaları ve altyapı eksiklikleri döneme özgü ödeme, finans ve ticaret ihtiyaçlarının değışimine yol açmıştır. Bu yönüyle, sanal paralar geleneksel ödeme araçlarının ticari ve ödeme faaliyetlerini karşılayamaması, bankacılık işlem giderlerini azaltması ve aracı olmadan işlem yapmaya olanak sağlaması nedeniyle ortaya çıkmıştır. Bu para

birimi, kripto para (cryptocurrency) şifreli para şeklinde tanımlanmıştır. Sanal paralar, şifreli bir şekilde dijital ortamda oluşturulmuştur. Bu paraları almak veya satmak için şifreye ihtiyaç duyulmuştur. Yaygın olarak sanal paralar, düzenlenmemiş olan, geliştiricileri tarafından denetim altında tutulan ve sanal alanda faaliyet gösteren bir topluluk tarafından kullanılan varlık şeklinde tanımlanmıştır (Alpago, 2018:414).

Sanal paralar, klasik bankacılık sistemlerinden farklılık göstermiş ve devletler tarafından denetim altına alınamamış ve yönlendirilememişlerdir. Sıradan insanlar tarafından kontrol edilen Bitcoin bu duruma bir örnektir. BTC, Merkez Bankaları mevzuatına tabi olmamıştır. Bu yüzden, kapatılamamış veya yasaklanamamıştır. Bitcoin, sanal alanda blok zincir protokolü üzerine kurulmuş, bu zincirle, kullanıcıları birbirlerine bağlamış, her türlü işlemi, birbirine eklenmiş bloklara kaydetmiş ve varlıkları, güvenli bir şekilde transfer etmiştir. Bitcoin'de kayıtların tamamı blok zincirler halinde tüm üyelerde yer almıştır. Bu yüzden varlık transferinde herhangi bir değişiklik yapılamamış veya kripto paralar, siber saldırılara karşı korunmuştur. Sanal paralar, belirli bir merkeze bağlanmamıştır. Sanal ağ üzerindeki bilgisayar veya bağlantı kopuklukları transfer işlemlerini engellememiştir (Kahveci, Bilginer, 2021:267).

Sanal paraların avantajları şöyle sıralanmıştır. Kripto paraların, enflasyon ve çökme riski düşüktür. Bunların, kullanımı basit ve güvenlidir. Taşınması kolaydır. İzinin sürülmesi zordur. Günün her saatinde ödeme özgürlüğü sağlamıştır. Devletler ve bankalar tarafından kontrol edilemedikleri için tarafsızdır. Gizlenmiş üçüncü kişilerce bilgisi elde edilemediği için anonimdirler. Sanal paraların kullanımı bazı dezavantajları da ortaya çıkarmıştır. Bu paraların izinin sürülememesi aynı zamanda olumsuz bir durumdur. Kaybedilmesi kolaydır. Alınıp satılması zordur. Hâlâ sanal paraların kullanımına ilişkin bilgi yetersiz ve belirsizlikler fazladır. Sanal paralar, sınırlı alanda kullanılırlar. Kripto paralarla yanlış ödemeler yapıldığı takdirde işlemlerin iptali yapılamamakta veya ödeme geri alınamamaktadır. Bu hesaplara yapılan siber saldırılarda şifrenin iptal edilmesi veya hesabın askıya alınması mümkün olmamaktadır (Alpago, 2018:425-426).

Bitcoin (BTC), Ethereum (ETH), Binance Coin (BNB), Tether (USDT), Cardano (ADA), Solana (SOL), XRP, Polkadot (DOT), SHIBA INU (SHIB), Dogecoin (DOGE), USD Coin (USDC), Terra (LUNA), Uniswap (UNI), Avalanche (AVAX), Chainlink (LINK), Wrapped Bitcoin (WBTC), Binance USD (BUSD), Litecoin (LTC), Polygon (MATIC) ve Algorand (ALGO) dünya üzerinde yaygın olarak kullanılan sanal para birimleridir.

İlk sanal para birimleri 2009 yılında ortaya çıkmasına rağmen bu paraların yatırım aracı olarak yaygınlaşması 2020 yılı sonrasında olmuştur. Sanal para otoriteleri bu artışı iki nedene bağlamıştır. İlk olarak geleneksel para transferi işlemleri maliyetli olmuş, 2020 yılındaki salgın karantinaları nedeniyle hareket etmeyen bireylerin bankacılık işlem hacimleri ve miktarları

yoğunlaşmıştır. Bu durum, bireylerin komisyon ücreti almayan ve hızlı transfer işlemleri yapan kripto paralara yönelmesini sağlamıştır. İkinci olarak, dünya üzerinde kripto para kullanıcılarının çoğunluğunu geliştirmekte olan ülkelerin orta sınıfları oluşturmuştur. Bu sınıflar yerel para birimlerinin değer kaybetmesine karşılık alternatif bir yatırım arayışına girişmişler ve makro ekonomik düzeydeki yüksek enflasyona karşı hane halkı yatırımlarını korumaya çalışmışlardır (koinbulteni.com).

2021 yılı dünya üzerinde kripto para kullanımının en fazla olduğu yıldır. Bu yılda üç yüz milyonun üzerinde kişi kripto para kullanmıştır. Yedi kıta göz önüne alındığında Asya kıtası 160 milyon sanal para kullanıcısı ile birinci sırada yer almıştır. Aynı yıl Hindistan'da 100 milyon, Amerika'da 27 milyon, Nijerya'da 13 milyon, Vietnam'da 5.9 milyon, İngiltere'de 3.3 milyon kişi sanal para kullanmıştır. Türkiye 2.476.418 sanal para kullanıcısıyla 28. sırada yer almıştır.

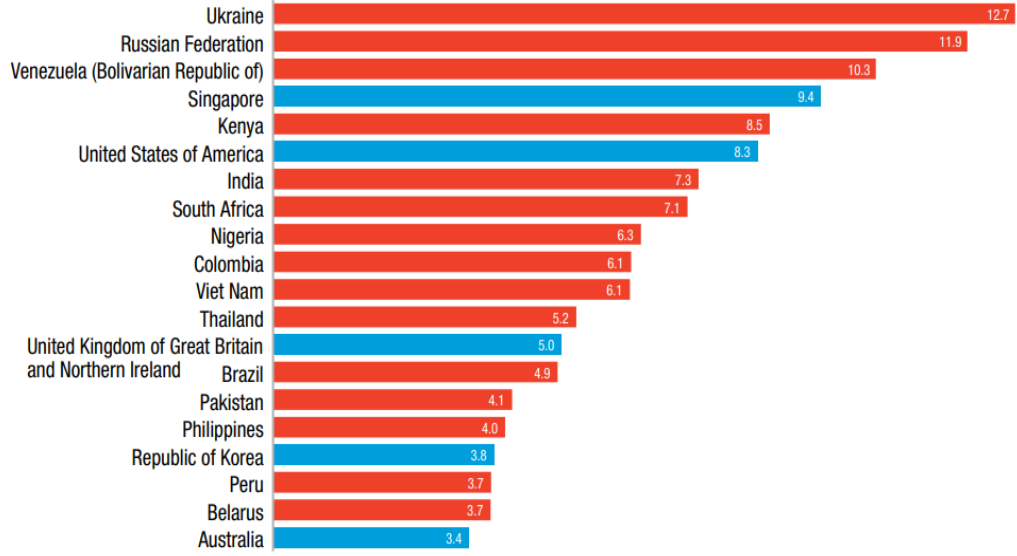
2021 yılında BM Kalkınma ve Ticaret Konferansı (UNCTAD) sanal para kullanıcılarının sosyo-kültürel özelliklerinin yer aldığı bir rapor yayınlamıştır. Rapora göre, kripto para kullanıcılarının %79'unu erkekler, % 21'ini kadınlar oluşturmuştur. Bu gruptaki kullanıcıların % 58'i 34 yaş altındadır. Yüzde 82'sinin eğitim seviyesi lisans ve üstü düzeydedir. Kullanıcıların yüzde 36'sı aylık 100.000 dolar civarında gelir elde ettiğini belirtmiştir.

Dünya üzerinde sanal para kullanıcılarının bu özellikleri ülkemizdeki kullanıcılar ile benzerlikler taşımıştır. Türkiye'de 292 kişilik sanal para kullanıcı örneklemini üzerinden yürütülen bir çalışmada; katılımcıların cinsiyet dağılımları % 81 erkek, % 19 kadın olarak belirlenmiştir. Grubun % 84'ünü evliler yüzde 16'sını bekârlar oluşturmuştur. Türkiye'deki sanal para kullanıcılarının % 12'sini 30 yaş altı, yüzde 69'unu 30-49 yaş aralığı, yüzde 19'unu 50 yaş üzerindeki bireyler meydana getirmiştir. Eğitim seviyeleri incelendiğinde yüzde 2'si ilköğretim, % 8'i lise % 4'ü önlisans, % 57'si lisans, % 22'si yüksek lisans, % 9'u doktora mezundur. Grubun % 5'i çalışmadığını, % 7'si iş insanı olduğunu, % 64'ü kamu çalışanı olduğunu % 2'si öğrenci, yüzde 21'i özel sektör çalışanı olduğunu belirtmiştir. Örneklemin yüzde 33'ü 5000TL ve altı gelire, % 40'i 5000-10000TL arası gelire % 21'i 10000TL üzeri gelire sahip olduğunu ifade etmiştir (Tecim, 2023: s.227).

Sanal para kullanımının 2021 yılındaki yükselişi 2022 yılının başlarında da artarak devam etmiştir fakat yılın diğer dönemlerinde, yıl sonunda kripto para birimlerinin işlem hacimleri oldukça düşmüştür. Bu düşüş, Ukrayna-Rusya Savaşı'na, Luna Krizine¹, FTX borsasının iflasına ve yüksek enflasyon sonrası başlayan faiz artışlarına bağlanmıştır.

¹ Terra Luna Vakfı bir proje üreticisi ve ekosistem yer alan güçlü bir coin. Bu proje, coinin değerinin düşmemesi için nakit akışını düzenlemiş, sabit coin değerini bir dolara getirmiştir. TERRA'nın UST projesi doksansekiz cente ininde sistem otomatik Bitcoin satmış, sabit coinin fiyatını bir dolarda tutmayı hedeflemiştir. Bitcoin de bu süreçte değer kaybedince LUNA elindeki UST'ye destek sağlayacak rezervleri sıfırlamış ve UST altmışbeş cente düşmüştür. UST'deki düşüş yatırımcıyı UST'leri

Tablo 1: 2021 Yılında Toplam Nüfusa Oranla Dijital Para Sahipliğinin En Fazla Olduğu 20 Ülke.

Kaynak: inc42

4. Sanal Para Ulus Devlet İlişkisi

Sanal paraların, ekonomi kurumu için risk, ulus devlet için bir tehdit olduğu uzun yıllar tartışma konusu olmuştur. Bu paraların, ulus devlete tehdit oluşturduğu küreselleşme bağlamında açıklanmıştır.

Ulus devletler, merkez bankaları eliyle uyguladıkları para politikası ile önemli bir ekonomi politikası aracı elde etmişlerdir. Hükümetler para politikalarıyla ekonomideki gelir, istihdam, fiyat, ödeme bilançosu ve finansal piyasayı etkileme ve yönlendirme imkânı elde ettiği gibi bazı durumlarda da para basarak ciddi gelir sağlamışlardır. Birçok sosyal bilimci, sanal paraları, herhangi bir otoriteye bağlı olmadan anonim ve merkezsiz yatırım araçları oldukları, devletler tarafından kontrol edilemedikleri, vergilendirilemedikleri, kullanıcılar tarafından arz ve talebi sağladıkları ve devletin ekonomi üzerindeki denetimini azalttıkları için bu devlet yapısına tehdit olarak görmüşlerdir. Bütüncül bir çerçevede değerlendirildiğinde, kripto paraların kullanımının giderek yaygınlaşması ekonomi alanında devlet otoritelerinin zayıflamamasına yol açmıştır (Topaloğlu, 2021:246). Bu nedenle 2018 yılında 15 ülke, 2022 yılında 41 ülke kripto para ile işlem yapılmasını yasaklamıştır. Kripto para hacimleri yüksek olmalarına karşın Cezayir, Bangladeş, Çin, Mısır, Irak, Fas, Nepal, Katar ve Tunus kripto paraları yasaklamışlardır. Avustralya, Bahamalar, Yunanistan, Romanya, Filipinler ve Özbekistan ise kripto paralar

satmaya yönlendirmiş, her satış, ekosistemde otomatik bir LUNA coin üretimi sağlamıştır. Sonuçta sistemdeki LUNA sayısı artmış, proje güvenilirliği sarsılmış ve LUNA değer kaybetmiştir (senatech.com).

üzerinden gerçekleştirilen kara para aklama faaliyetlerine önlem amaçlı düzenlemeler ve yasa tasarıları hazırlamışlardır (koinbulteni.com).

5. Akışkan Modernlik ve Risk Toplumu

Sanal paralar, modern toplum sonrasında akışkan modern dönemde ortaya çıkmışlardır. Bu paralar, neoliberal ekonomi çağında postmoderniteye özgü riskleri bünyelerinde barındırmışlardır. Bu nedenle kripto paraların Zygmunt Bauman'ın (2017) akışkan modernlik, Ulrich Beck'in (2007) risk toplumu teorileri bağlamında ele alınmaları gerekmektedir.

Bauman, modernlik sonrasında postmodern toplumda akışkan modernliğin hâkim olduğunu savunmuştur. O'na göre, bu dönemde belirsizlik, güvencesizlik ve güvensizlik hâkim olmuş, aileden arkadaşlara kadar her şey akışkan bir hal almıştır. Bu akışkanlığın temelindeki belirsizlik, güvencesizliği ve güvensizliği ortaya çıkarmıştır (Bauman, 2017: 263).

Bauman, postmoderniteyi kendi imkânsızlığıyla anlaşılan modernite şeklinde tanımlamış ve modern dönemin eylemlerinin bitmediğini belirtmiştir. O, modern dünyanın, umutsuzca yol arayan korku ve hayal kırıklıklarıyla dolu bir kap olduğunu ifade etmiştir. Bauman'a göre, günümüzde bireylerin yaşamış olduğu korkular, belirsizlikten kaynaklanmıştır. O'na göre, bu dönemde birey savrulacağı yeri bilemediği için korkular ve hayal kırıklıkları yaşamıştır. Bauman'a göre, akışkan modernliğin kaynağı, müphemliktir. O, Anthony Giddens'in ifadesiyle belirsizliği, üretilmiş, giderek öne çıkan yaşamın biricik şekli olarak tanımlamıştır. Bauman'a göre, çağdaş toplumlarda bireyin müphemlikten kaçması imkansızlaşmış ve bu belirsizlik insanların yaşamının bir parçası haline gelmiştir.

Bauman, iş yaşantısındaki akışkanlığı Daniel Cohen'in Microsoft ve Ford, Renault çalışanlarının durumunu mukayese ederek açıklamıştır. O, günümüz toplumlarındaki tüketimi, Albert Camus'un "Günümüz insanları, dünyanın tamamına sahip olamamanın acısını yaşamışlar, sahip olduklarından çok, sahip olmadıklarını düşünmüşler ve yapmış oldukları seçimlerde, "keşke diğerini alsaydım" ifadesiyle belirtmiştir. Bauman'a göre, akışkan modernitede alınamayanlar bitmemiş ve devamlı el edilemeyen alternatifler var olmuş ve daima tatmin edilemeyen tüketim modeli bireylere sunulmuştur. O, bireyleşmenin üst düzeyde olduğu bu dönemde ilişkilerin ne zaman bozulacağı ve yakınının ne zaman uzak olacağı belli olmamıştır. Bauman, moderniteyle ilişkilerin sanal bir hal aldığını ve bu dönemin ruhuna uygun olduğunu ifade etmiştir. O'na göre, birey, gerçek ilişkilerin aksine, sanal ilişkiden sadece silme tuşuna basarak kurtulabilmiştir (Kaya, 2019: 1453).

Risk toplumu teziyle Ulrich Beck (2007), sanayi toplumlarının karşılaştığı sorunların nitelik olarak farklılık gösterdiğini belirtmiştir. O, sanayi toplumlarının üç büyük sorunu olarak iktisadi durgunluğun yol açtığı işsizliği, uluslararası sorunların yol açtığı savaşları ve her türlü diktatörlüğü bu sorunlar içerisinde sıralamıştır. Beck, çok hızlı toplumsal dönüşüme ayak

uyum sağlayamama nedeniyle ortaya çıkan gelecek korkusunu, bireysel ve örgütlü terörün yaygınlaşmasını, özel hayatın gizliliğine saldırıların artmasını ve bireylerin mahremiyetine devletin teknoloji aracılığıyla sınırsız müdahale edilmesini risk toplumunun en önemli sorunları olarak öne çıkarmıştır. Beck'e göre, postmodern dönemde özgürlükler çağı beklenirken aksine toplumlar giderek birer gözetim toplumuna dönüşmüş, kamu ve özel hayattaki kısıtlamalar, teknoloji kaynaklı denetim unsurları ortaya çıkarmıştır. Bireylerin hareketleri ve iletişimleri izlenmiş veya kayıt altına alınmıştır. Her an gözetlenme riski, bireylerde paranoid şizoid bir kişilik yapısı ortaya çıkarmıştır. Risk toplumunun bireyleri, korku, endişe ve güvensizlik temelinde nevrotik vatandaşlara dönüşmüşlerdir. Neo liberalizm, fertlere, yaşamış oldukları sorunlara toplumsal ve tarihsel bağlamından bağımsız bireysel, korku, endişe ve güvensizlik ekseninde yaklaşmasını telkin etmiştir. Neo liberalizmin bireyi, bir yandan toplumsallaşmış diğer yandan korku, endişe ve güvensizlikten endişe etmiştir (Bayhan, 2011:203-218).

Çuhacı, (2007:141) Beck'in risk toplumunu yorumlarken risk toplumunu, risklerin alınan kararların sonucu olması nedeniyle sanayi toplumundan farklılaştığını ifade etmiştir. O'na göre, risklerin oluşumunda dış tehlike ve tehditler bireysel karar almalar kadar etkili olmamışlardır. Beck'e göre, risk toplumundaki yeni riskler, teknoloji ve bilimsel ilerlemeler ile yeni bir süreç ortaya çıkarmıştır. O, risklerin ön kararlarla ortaya çıkması üzerinde durmuştur. Beck, günümüz toplumlarında risklerin planlandığını, sonuçlarının bilindiğini, tehlike ve olumsuz etkilerine göz yumulduğunu her türlü siyasi, sosyal ve kurumsal destekle ortaya çıktıklarını savunmuştur.

6. Sanal Paralar ve Borsa

Sanal paraların değiş tokuş aracı olmaktan ziyade bir yatırım aracı olduğu bir gerçektir. Bu yönüyle kripto paralar, bilişim teknolojilerinin gelişimiyle sanal alana taşınan borsayla benzeşmiştir.

Borsalar, alıcıyla satıcıyı ticarete konu olan malları, finansal değere sahip finansal araçları veya bunlara benzeyen malları ve kıymetli şeyleri almak veya satmak için bir araya getiren, belli bir yerde kurulan, kuralları olan organize pazarlardır. Borsalar, ticari faaliyetlere hız ve kolaylık kazandırmıştır. Tarihsel olarak ilk olarak, buğday, şeker, kahve, altın, gümüş, bakır ve petrol gibi malların borsalarının var olduğu görülmüştür. Daha sonra diğer mal ve hizmetlerin borsaları yaygınlaşmıştır. Bunlar, ticaret, altın, döviz, iş ve menkul kıymetler gibi iş kollarına göre adlandırılmışlardır. Borsaların gelişmiş örnekleri vadeli işlem borsası ve opsiyon borsasıdır. Menkul kıymetler borsasında tahviller, hisse senedi ve diğer menkul kıymetler işlem görmüştür. Borsa piyasaları birinci ve ikinci el piyasalar şeklinde ikiye ayrılmıştır. Birinci el piyasalar, menkul kıymetlerin kurum/kuruluşlar tarafından halka arz edilmesidir. Bu yönüyle borsalar, ikinci el piyasalardır. İkinci el işlemler, bir piyasada yapılmış, belli kurallara ve hukuki çerçeveye sahip olmuşlardır. Borsada kuruluşlar halka değerli emtia sunmuş halk ise

kuruluşlardan finansal değere sahip mal hizmet talep etmiştir. Bu noktada her iki taraf da menkul kıymet almayı veya satmayı arzulamıştır. Borsalarda alınıp satılan kıymetli evraklar, iktisadi olarak herhangi bir değere sahip olmamışlardır. Ekonomik değer taşıyan belgeler niteliğinde olmuşlardır.

Borsa günümüzde yaygın bir yatırım aracı gibi gözükse de tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Ticaretle uğraşanla Hollanda'da onaltıncı yüzyılda, Amerika'da onsekizinci yüzyılda ticari faaliyetlerin yoğun olduğu limanlarda belli mal ve sözleşmelerin alımını ve satımını yapmışlardır. Zamanla bu anlaşmalar belli fiziksel alanlara taşınmıştır. Alanların yoğunlaşması mekanlara üye olma yöntemiyle girilmiştir. Üye olmayanlar, faaliyetlerini üyeler vasıtasıyla yürütmüştür. Bu şekilde, günümüz borsa ve borsa aracılığı sistemi kurulmuştur. Onyedinci yüzyıldan ondokuzuncu yüzyılın sonuna kadar Berlin, Basel, Viyana, New York, Brüksel, Roma, Milano, Madrid, İstanbul ve Tokyo borsaları kurulmuştur. Günümüzdeki en büyük borsa New York Borsası 1725 yılında işleme başlamıştır. Borsalar esas gelişmesini ondokuzuncu yüzyılda anonim şirketlerin doğuşu ve büyümesiyle yapmıştır. Bir yandan anonim şirketler ihraç edilmiş hisselerini satmış, diğer yandan pazar genişlemiş ve borsalar hisse alım satımıyla ekonomiyi büyütmüşlerdir. Borsaların ondokuzuncu yüzyılın sonu yirminci yüzyılın başında parlak bir dönem geçirirken 1929'daki ekonomik buhran büyük bir çöküşe yol açmıştır. 1960 sonrasında ekonomi alanında borsalar tekrar etkin olmuşlardır. Sonuçta klasik borsa faaliyetleri, üyeler tarafından kurulan ve kâr amacı gütmeyen organizasyonlar şeklinde ifade edilmiştir. Üç yüzyıl bu şekilde faaliyet gösteren borsalar, 1990 sonrasında değişmiştir. Üyelik sistemi, borsa faaliyetlerinin uzun zaman aksamadan devamını sağlamıştır. Ancak yirminci yüzyılın sonlarındaki teknolojik gelişmeler, rekabetçi piyasalar ve küreselleşen ekonomiler borsaların kârı hedefleyen organizasyonlara dönüşmesine yol açmıştır (Yıldırım, 2019:6).

7. Sanal Paralar Kumar ve Kumar Bağımlılığı

Sanal paraların fazla değer kazanmaları veya kaybetmeleri, dünya üzerindeki ekonomik, siyasal olaylardan fazla etkilenmeleri nedeniyle oluşan kırılğan yapıları toplumdaki algılarını olumsuz etkilemiştir. Sanal para kullanmayan bireylerin hatta bazı yatırımcıların bu özellikleri nedeniyle kripto paralara kumar yakıştırmaları yaptığı görülmüştür. Oysa sanal paralar şans oyunlarından farklılaşan bir yatırım aracıdır.

Kumar, para üzerine oynanan talih oyunu şeklinde tanımlanmıştır. Bu şans oyunu sürekli olduğu ve yaşam düzenini bozduğu takdirde bağımlılığa dönüşür. Bu bağımlılık türü, sadece bağımlı bireyi değil bireyin ailesini, çevresini genel olarak toplumu olumsuz etkilemiştir. Kumarın bireyden başlayarak toplumu olumsuz etkilemesi bir toplumsal sorun olarak ifade edilmesine yol açmıştır. Sosyal bilimciler bu sosyal problemi açıklamak için sıfır ile üç arasındaki derecelendirme ölçeğini kullanmışlardır. Bunlara göre,

“0” hiç kumar oynamayanlara, “1” boş vakitlerde oynayanlara, “2” kumar oynamaya bağılı bazı sorunlar yaşayanlara, “3” kumar oynadığı için önemli problemlere sahip olanlara karşılık gelmiştir. Bazı fertler, kontrolü kaybederek kumarla daha fazla vakit geçirmişler ve kumar alışkanlığını bırakamamışlardır. Bu durum, alanda patolojik kumar oynama veya kumar bağımlılığı şeklinde nitelenmiştir. Her ne kadar uzun yıllar kumar bir bağımlılık sınıfına alınmasa da 2013 yılı sonrasında kumar, maddeyle bağlantılı olmayan bir bozukluk olarak incelenmiştir. Çünkü, kumar oynama da madde bağımlılığına benzer şekilde bilişsel, nörolojik, genetik ve davranışsal özelliklere sahip olmuş ve kumar oynayanlarda madde bağımlılığı gibi bir tanıya rastlanmıştır (Macit, 2021:172).

Kumar alışkanlığına ilişkin çalışmalar, dünya nüfusunun yüzde birinin kumardan doğrudan veya dolaylı etkilendiğini ortaya koymuştur. Dünya üzerinde bireyin sağlığını ve toplumların refahını etkileyen kumar oynama alışkanlığı bölgeler arasında farklılık göstermiştir. Bu bağlamda dünyada kumarın bir sosyal hastalık olarak en az yaygın olduğu bölge Avrupa, Orta düzey Avusturalya Kuzey Amerika, en yaygın olduğu bölge Asya’dır. Hong Kong, Singapur ve Macau Asya’nın en çok kumar bağımlılığının olduğu bölgeleridir. Bağımlılığın fazla olduğu bölgelerde toplumsal gruplar incelenmiştir. Bu toplumlarda ergenlerin, yerli azınlıkların ve göçmen grupların daha fazla kumar bağımlılığına sahip oldukları tespit edilmiştir. Porto Riko’da Rikolular, Yeni Zelanda’da Maoriler, Kuzey Dakota’da Amerikan yerlileri ve KKTC’ de Kıbrıs Türkleri bu duruma örnek gösterilmiştir. Aynı araştırmada dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan bu etnik grupların sömürgeleşme, düşük eğitim düzeyi ve işsizlik gibi benzer sosyo-kültürel özelliklere sahip oldukları anlaşılmıştır (Macit, 2021:172).

8. İslamiyet’in Sanal Paralara Yaklaşımı

Semavi dinler, sanal para kullanımına veya yatırım yapılmasına farklı yaklaşmışlardır. Yahudilik ve Hristiyanlık gibi semavi dinler, kripto para birimlerinin kullanımına açıkça karşı çıkmamışlardır. Bunlara karşı İslamiyet, sanal paraları helal haram ölçütüyle değerlendirmiştir.

İslami otoriteler, bir yatırımın kaynağı üzerinde durmuşlardır. Bunlara göre, kaynağı güvenilir olan her türlü paranın kullanılmasında sakınca yoktur. İslamiyetin kıstası, para, üretim aşamasında ve kullanım sürecinde belirsizlikler taşıyor mu, bu para bireyleri aldatmaya aracılık ediyor mu ve bir grubun haksız zenginleşmesine neden oluyor mu? Bu sorular üzerinden İslami otoriteler, sanal paraların, üretim sürecinde belirsizlikler taşıdıkları, bireyleri aldatmaya aracılık ettikleri, yatırımlarını kısa sürede arttırdıkları gibi azalttıkları, herhangi bir güvenceye sahip olmadıkları ve belli bir kesimi zenginleştirdikleri için caiz olmadıkları kanaatine varmışlardır (kurul.diyamet.gov.tr).

Sonuç ve Değerlendirme

Sonuç itibarıyla sanal paralar, Bauman'ın akışkan modern, Beck'in risk toplumu olarak tanımladığı günümüze özgü bir değiş tokuş veya yatırım aracıdır. Bazı ülkelerin sanal paraları yasaklamaları bu realiteyi değiştirmeyecektir çünkü klasik değiş tokuş araçları bilişim toplumlarındaki teknoloji okuryazarlarının ihtiyacını karşılayamamaktadır. Buna karşın piyasaların tamamen sanal paraların denetimine gireceği tezi, sanal para piyasalarının sahip olduğu riskler nedeniyle mümkün görünmemektedir. Orta Afrika Cumhuriyeti ve El Salvador'un sanal paraları resmi para birimi olarak kabul etmesi kimseyi yanıltmamalıdır. Bu ülkelerin popüler sanal paraları resmi para birimleri olarak kabul etmelerinin nedeninin dünya üzerinde bilinirliklerini arttırmak olduğu düşünülmüştür.

Bauman'ın ifadesiyle postmodern toplumlarda katı olan herşey akışkan bir hal almıştır. Bu akışkan durum, ekonomi faaliyetlerinde de gözlenmiştir. Modern toplumlarda bir ürünün arz ve talebinde iki veya daha fazla kişi belli bir piyasada buluşmuş ve ürünlerin ücretleri klasik ödeme araçlarıyla karşılanmıştır. Bilişim veya enformasyon toplumlarında ticari faaliyetler ulus sınırlarını aşmış ve küresel bir hal almıştır. Bir ürünü arz ve talep eden bireylerin bir araya gelmesi gerekmemiş, teknoloji aracılığıyla iktisadi faaliyetler sanal ağlar üzerinden yürütülmüştür. Bu faaliyetler klasik ödeme araçları yerine sanal para transferleriyle yapılmıştır. Mesai saatlerine bağlı klasik bankacılık sistemleri yerini günün herhangi bir saatine bağlı olmayan, her an ürün almaya ve satmaya imkân sağlayan sanal ödeme araçlarına bırakmıştır. Sanal para birimleri aracılığıyla iktisadi faaliyetler, yerelden küresele yayılmış, zamana, mekâna ve herhangi bir ulusa bağlı olmamıştır. Bitcoin, bu duruma örnektir. Bir Japon tarafından piyasaya sürülen bu sanal para birimi, ulusal düzeyde Japonya'ya mal olmamış ve sanal ağ üzerindeki bütün katılımcılar tarafından kullanılmıştır. Hatta bu para biriminin kurucusu Satoshi Nakatomo'nun bir Japon olup olmadığı bile belli değildir. Ethereum veya sayıları binleri bulan altcoinlerin hangi uluslar tarafından piyasaya çıkarıldığı kullanıcıları ilgilendirmemiştir. Her yatırımcı kârına odaklanmıştır. Bu pragmatist, kimliği önemsemeyen düşünce tam olarak akışkan modern döneme özgü bir durumdur.

Sanal para kullanıcıları devletlerin vergilendirme sistemlerinden kaçındıklarını, mesai saatlerine bağlı olmadan işlem yaptıklarını düşünerek göreceli özgür iktisadi faaliyetler yürüttüklerini düşünmüşlerdir. Bu durum, Beck'in risk toplumundaki otoritelerin teknoloji aracılığıyla bireyleri sürekli gözetlediği, bu yüzden bireyler için insan eliyle yapılmış yeni riskleri barındırdığı, sürekli gözetlenme hissiyle nevrotik, şizoid kişiliklerin arttığı düşüncesine karşı görünmektedir. Oysa gerçek tam tersidir. Örneğin sanal paraların sayıları oldukça fazladır. Küresel ekonomik dalgalanmalardan çok fazla etkilenen bu para birimleri, hızlı değer kazanabilmiş veya kaybedebilmişlerdir. Yatırımcıların satın aldığı bir koinin hızlı değer kaybetmesi veya satılan koinin çok değer kazanması bireylerde gözetlenme,

takip edilme düşüncesi ortaya çıkarmıştır. Beck'in yerel otoritelerce yapıldığını belirttiği gözetleme, teknoloji aracılığıyla küresel otoritelere geçmiştir. Sanal para işlemlerindeki risk, belirsizlik, güvensizlik, yatırımları kaybetme düşüncesi ve FOMO(Fear of missing out) yatırımları kaçırma hissi, şizoid, nevrotik kişiliklerin ortaya çıkmasına yol açabilecektir. Çin ve Amerikan borsalarının sanal paralar üzerinde ciddi bir etkisi söz konusu olduğundan Türkiye gibi farklı saat dilimlerinde yer alan ülkelerdeki sanal para yatırımcıları çoğunlukla saat 00.00'dan sonra işlem yapabilmişlerdir. Yatırımcıların stresi, uyku problemi belli bir süre sonra uyuyamama, gerginlik benzeri ruhsal sorunlara neden olacaktır.

Sanal paraların borsa ile ilişkisi tartışma konusu olmuştur. Günümüzde sanal paraların değişim aracından ziyade belli platformlarda yürütülen borsa faaliyeti olduğu doğru bir düşüncedir. Klasik borsa faaliyetleri için belli bir fiziki mekân gerekli olmuştur. Satıcı ve alıcıların yüz yüze etkileşimi söz konusu olmuştur. Bilişim teknolojilerinin gelişmesi borsa faaliyetlerini de değiştirmiştir. Fiziki borsa faaliyetleri sanal alana taşınmıştır. Alım satım işlemleri online, belli saatler içerisinde, devletlerin kontrolünde ve belli vergiler çerçevesinde yapılmıştır. Bu işlemlerde günlük kâr ve zarar sınırları belirlenmiştir. Hisselerin alış ve satışında belli bir yüzde aracılar tarafından kesilmiştir. Sanal paraların borsa işlemleri de online yürütülmüştür. Bunlar belli platformlar üzerinden alınıp satılmıştır. Günlükten ziyade anlık kâr veya zarar çok fazla olabilmektedir. Belli bir sınırlama olmamıştır. Sanal para borsaları, uluslarüstü olduğu için herhangi bir vergilendirmeye tabi tutulmamıştır. Günün, ayın, yılın her anında alınıp satılabildikleri için herhangi bir mesai saatine bağlanmamıştır. Sanal para borsalarındaki işlemler sonrasında ödemeler yatırımcıların hesabına anında geçmiş bu durum yeni yatırımlar yapılabilmesine olanak sağlamıştır. Ayrıca sanal paraların alım satımındaki aracılık ödemeleri yerel borsalara göre düşük kalmıştır.

Sanal paraların kumarla ilişkilendirilmeleri yaygın bir görüştür. Gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelerde hem sanal para kullanımı hem de kumar oynama eğilimi yaygındır. Fakat bu durum, kumar oynama ile sanal paraya yatırım yapmanın benzer olduğu sonucunu ortaya çıkarmamıştır. Gelişmemiş veya gelişmekte olan toplumlarda gelir durumu düşük grupların kumar oynama eğiliminin fazla olması tek gösterge değildir. İçeriğine bakıldığında sanal para yatırımları kumar gibi şans talih işi değildir. Öncelikli olarak çıkarılan her koin ya da alt koin sanal bir projenin eseridir. Bu projenin değerini ise yatırımcıların projeye güvenerek onu talep etmeleri belirlemiştir. Ayrıca sanal para yatırımları için küresel dünyadaki ekonomik faaliyetlerin takip edilmesi ve yatırım yapılan projenin faaliyetleri temel belirleyicilerdir. Yani sanal para yatırımlarında yatırımın yapılarak şans ve talih sonucu kazancın artması ya da azalması beklenmemektedir.

Son olarak sanal paralara İslamiyet dışındaki semavi dinler açıkça karşı çıkmamışlardır. İslamiyet'in ticari kazanç konusundaki helal haram kıstasının küresel ekonominin kurallarının geçerli olduğu postmodern dünyada ne kadar direneceği tartışma konusudur. Yakın gelecekte Müslüman otoriteler tarafından İslami koinlerin alınıp satılabileceğine dair verilecek fetvalar, akışkan, reformist İslami toplumlardaki bireyleri şaşırtmayacaktır.

KAYNAKÇA

- AKYILDIZ, A. (1996), *Kâğıt Para*, İstanbul, Eren Yayıncılık.
- ALPAGO, H. (2018), Bitcoin'den Selfcoin'e Kripto Para, *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD)*, 3 (2), ss.:411-428.
- BAUMAN, Z. (2017), *Akışkan Modernite*. Çev. S.O. Çavuş, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BAYHAN, V. (2011), Küreselleşme ve Risk Toplumu, *In Sosyolojca*, İstanbul: Doğu Kitabevi, ss.203-218.
- ÇARKACIOĞLU, A. (2016). Kripto – Para Bitcoin, *Sermaye Piyasası Kurulu, Araştırma Dairesi*.
- ÇETİNKAYA, Ş. (2018), Kripto Paraların Gelişimi ve Para Piyasalarındaki Yerinin Swot Analizi İle İncelenmesi, *Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi*, Cilt:2, Sayı:5 Yıl: 2, ss.11-21.
- ÇUHACI, A. (2007), Ulrich Beck'in Risk Toplumu Kuramı, *Sosyoloji Dergisi*, Dizi:3, Sayı:14, ss.130-157.
- FİDAN, M. (2019), Dünden Bugüne Paranın Tarihi ve Türkiye'de Kağıt Para Kullanımı, *Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:9, Sayı:18, ss.141-162.
- KAHRAMAN, M. E. (2022), Blok zincir, Deepfake, Avatar, Kripto para, Değiştirilemez Belirteç (NFT) ve Sanal Evren (Metaverse) ile Yaygınlaşan Sanal Yaşam, *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 8 (1), Yaz, ss.149-162.
- KAHVECİ, N., BİLGİNER, Y. (2021), Çağdaş İslâm Hukukçularının Kripto Paraların Meşruiyetine Dair Görüşlerinin Analizi, *Şirnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı:26, s.257-285
- KAYA, M. (2019), Zygmunt Bauman ve Akışkan Modernite Kuramına Genel Bakış, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:12, Sayı:62, ss.1450-1455.
- MACİT, R. (2021), Kıbrıs Toplumunda Kumar Alt Kültürü, *Bağımlılık Dergisi*, Cilt:2, Sayı:22, ss.171-179.
- ÖZYETGİN, M. (2005), *Eski Türklerde Ödeme Araçları: Kâğıt Para Çav'ın Kullanımı Üzerine Orta Zaman Türk Dili ve Kültürü Üzerine İncelemeler*, İstanbul, Ötüken Yayınları.
- TECİM, E., YILMAZ F., KARAKOYUNLU, M. (2023), Metafor ve Olgusal Olarak Kripto Para Algısı, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı:12, No:1, ss.227.
- TOPALOĞLU, B. (2021), Kripto Paraların Devlet Otoriteleriyle Entegrasyonu, *Düşünce ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:4, ss.244-258.
- YILDIRIM, H. (2019), *Borsa İstanbul'da İşlem Gören Hisse Senetlerinin İslam Hukuku Açısından Tahlili*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ss.1-85.

İnternet Kaynakları:

- 06.01.2023 tarihinde <https://kurul.diyaret.gov.tr/Karar-Mutalaa-Cevap/38212/dijital-kripto-paralarin-kullaniminin-dini-hukmu-nedir?>, adresinden alındı.
- 04.05.2023 tarihinde <https://koinbulteni.com/bm-ticaret-ve-kalkinma-konferansindan-unctad-kripto-para-raporu-124234.html>, adresinden alındı.
- 17.05.2023 tarihinde <https://tr.wikipedia.org/wiki/Para#Tarih%C3%A7e>, adresinden alındı.
- 20.05.2023 tarihinde <https://inc42.com/buzz/7-3-of-india-population-owned-cryptocurrencies-in-2021-unctad-report/> adresinden alındı.

25.05.2023 tarihinde <https://koinbulteni.com/bm-ticaret-ve-kalkinma-konferansindan-unctad-kripto-para-raporu-124234.html>, adresinden alındı.

25.05.2023 tarihinde <https://www.senatech.com.tr/blog/icerik/terra-luna-krizi-nedir>, adresinden alındı.

17.06.2023 tarihinde <https://www.innova.com.tr/tr/blog/dijital-donusum-blog/nft-nedir-nasil-yapilir-ve-satilir>, adresinden alındı.

02.12.2023 tarihinde <https://www.webtekno.com/kripto-paralari-yasaklayan-ulkeler-h134344.html> adresinden alındı.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Postmodern Toplumun Yatırım ve Değişim Aracı: Sanal Paralar başlıklı çalışma, modernizm sonrası ortaya çıkan bilişim toplumlarındaki ekonomik faaliyet araçlarının teknoloji eksenli nasıl değiştiğini göstermeyi hedeflemiştir. Yani, katı olmayan akışkan likiditesi yüksek değiş tokuş araçları bu çağın ruhunu yansıtmışlardır.

Araştırmada şu sorulara cevap aranmıştır. Sanal para nedir? Sanal para türleri nelerdir? Sanal paralar neden Postmodern ve risk toplumlarında ortaya çıkmıştır? Ulus devlet, küreselleşme, borsa ve kumarın sanal paralarla ilişkisi nedir? Genelde semavi dinlerin özelde İslamiyet'in sanal paralara yaklaşımı nasıldır?

Sanal paraların sosyolojiye konu olması yenidir. Bu yüzden çalışmada mevcut literatürden ziyade internet ortamındaki kaynaklar öne çıkmıştır. Örneğin her ne kadar güvenilirliği sorgulansa da son yıllarda bu konuya ilişkin bilgiler/veriler Binance Akademî'den sağlanmaktadır. Sanal paralara ilişkin ekonomi alanında geniş bir literatür bulunurken sosyoloji alanındaki çalışmalar sınırlıdır.

Sanal paralar, Bauman'ın akışkan modern, Beck'in risk toplumu olarak tanımladığı günümüz insanlarına özgü bir değiş tokuş veya yatırım aracıdır.

Bilişim veya enformasyon toplumlarında ticari faaliyetlerin ulus sınırlarını aşması ve küresel bir hal alması yeni, sanal değiş tokuş araçlarını gerekli kılmıştır. Bu araçlar mesai saatlerinden bağımsız ekonomik faaliyetleri sürdürmüş, her an yatırıma, alışverişe imkân sağlamış ve herhangi bir ulusa bağlı olmamıştır. Sanal paralar, yatırımcıların kârına odaklanmış ve kimliği önemsememiştir.

Sanal paralar, kullanıcılarına vergiye tabi olmama, her an işlem yapabilmeye imkân sağlama gibi kolaylıklar sağlarken risk toplumunun yıkıcı özelliklerini de barındırmıştır. Yatırımcılar, tarafından alınan sanal paraların değer kaybetmesi, satılan coinlerin yükselmesi bireylerde sürekli gözetlenme, takip edilme endişesi ortaya çıkarmıştır. Teknolojiyle sürekli gözetlenme hissi, nevrotik, şizoid kişilikleri arttırmıştır.

Sanal paralar, değişim aracından ziyade belli platformlarda yürütülen borsa faaliyetleri olarak öne çıkmıştır. Klasik borsacılık faaliyetleriyle sanal paralar benzer özellikler taşısa da her iki iktisadi faaliyetin farklılıkları daha fazla olmuştur. Klasik borsa faaliyetlerinde fiziki mekân gerekliliği ve satıcı ve alıcıların yüz yüze etkileşimi gibi unsurlar yerini sanal platformlara, ilişkilere bırakmıştır.

Sanal paralar, kullanıcılarının nitelikleri bakımından kumarla ilişkilendirilebilirler. Ancak sanal para yatırımlarının bir proje eseri olması, bu proje faaliyetlerinin coinin değerini belirlemesi, işi şans ve talihe bırakmaması sanal paralar ile kumarın ilişkili olmadığını göstermiştir.

Son olarak sanal paralara İslamiyet dışındaki semavi dinler açıkça karşı çıkmamışlardır. İslamiyet'in ticari kazanç konusundaki helal haram kıstasının küresel ekonominin kurallarının geçerli olduğu postmodern dünyada ne kadar direneceği tartışma konusudur. Öyle tahmin ediyoruz ki yakın gelecekte Müslüman otoriteler tarafından İslami koinlerin alınıp satılabileceğine dair çıkarılacak fetvalar, akışkan, reformist İslami toplumlarda kabul görecektir.

EXTENDED ABSTRACT

The study titled Investment and Exchange Tools of Postmodern Society: Virtual Currencies aims to show how the economic activity intermediaries in the information societies that emerged after modernism have changed technology-oriented. In other words, in the non-solid, fluid age, fluid exchange tools have become popular in accordance with the spirit of the age.

In the research, sought answers to the following questions. What is the virtual money? What are the types of virtual currency? What are characteristics of risk and postmodern societies? Why virtual currencies have emerged in postmodern and risk societies? What is the relationship between the nation state, globalization, stock market and gambling with virtual currencies? How do heavenly religions in general and Islam in particular approach to currencies money?

The subject of virtual currencies to sociology is new. Therefore, in the study, resources on the internet rather than literature came to the fore. For example, although its scientific nature and quality have been questioned, information/data on this subject has been provided by Binance Academy in recent years. While there is an extensive literature on virtual currencies in the field of economics, studies in the field of sociology are limited.

Virtual currencies are an exchange or investment tool specific to today, which Bauman defines as a liquid modern and Beck defines as a risk society.

In informatics or information societies, commercial activities transcend national borders and become global, necessitating new, virtual exchange tools. These tools have continued economic activities independent of working hours, enabled investment and shopping at any time, and haven't tied to any nation. Virtual currencies have focused on investors' profits and haven't care about identity.

While virtual currencies provide users with conveniences such as not being subject to taxes and allowing them to make transactions at any time, they also contain the destructive features of the risk society. The loss of value of virtual currencies have purchased by investors and increase in the coins sold have created concerns among individuals about being constantly monitored and followed. The feeling of being constantly monitored by technology has increased neurotic and schizoid personalities.

Virtual currencies have come to the fore as stock market activities carried out on certain platforms rather than as a medium of exchange. Although classical stock market activities and virtual currencies have similar characteristics, the differences between both economic activities are greater. Elements such as the need for physical space and face-to-face interaction of sellers and buyers in classical stock market activities have been replaced by virtual platforms and relationships.

Virtual currencies can be associated with gambling in terms of the characteristics of their users. However, the fact that virtual currency investments are the work of a project, that these project activities determine the value of the coin, and that they do not leave it to chance and luck, has shown that virtual currencies and gambling are not related.

Finally, celestial religions other than Islam have not openly opposed virtual currencies.

It is debate how Islam's halal and haram criterion regarding commercial profits will resist in the postmodern world where the rules of the global economy are valid. We predict that in the future, fatwas issued by Muslim authorities stating that Islamic coins can be bought and sold will be accepted in fluid, reformist Islamic societies.